

Center On Strategies For Public And Civil Entrepreneurs

DEEL I

Een Land in Angst en zonder Koers. De roep om Leiderschap verklaard

Utrecht,
24 januari 2011
Public SPACE Foundation,
Steven P.M. de Waal

Onrust, Verwijten en Feesten. Decadent Rome.

Nederland is in korte tijd een land van extremiteiten geworden. Van himmelhoch jauchzend naar zum Tode betrübt. Van hosanna tot weg-met-ons. We gaan van bijna-ramp (de Mexicaanse of varkensgriepgolf) naar orgastisch feest (Nederland rondom de WK en de inhuldiging van het finaleteam) naar overdreven waarschuwingen (weeralarm, drinkalarm, zwemalarm). De vele signalen van een heftige, emotionele, uiteenvallende en onrustige natie zijn moeiteloos uit te breiden.

De laatste parlementaire verkiezingen hebben het meest versplinterde politieke landschap ooit opgeleverd: de grootste partij, VVD, heeft slechts 31 zetels. Vele partijen zijn nodig om tot een parlementaire meerderheid te komen. Allemaal hebben ze onderling wel redenen om dat niet te willen. Inmiddels maken we dus ook weer een lange, heimelijke, moeizame formatie van een nieuw kabinet mee. Waarbij geen enkele variant mag worden geschuwd en creativiteit bovenaan moet staan om nog tot resultaat te komen. Nog nooit vertoonde varianten als gedoogsteun en minderheidsvarianten zijn serieus in bespreking. Daarover is nu terecht een technische discussie gaande: hoe je die versplintering tegengaat met kiesdrempels en districtsvarianten en ook hoe je de formatie met bepaalde procedures slagvaardiger maakt. Zelfs de Italianen doen dit beter, al zullen we de Belgen altijd wel achter ons laten in formatieduur. Maar dat is niet het echte issue, al kan je zeggen dat het parlement te laat heeft gereageerd op deze tendens. Nu zullen alle staatsrechtelijke veranderingen stuiten op ditzelfde verschijnsel dat we zouden willen aanpakken: de totale blokkademacht van de splinterpartijen is te groot geworden! Het geeft vooral aan dat we een fundamenteel verdeeld volk zijn op alle grote ideologische issues die ertoe doen: arbeidsmigratie, sociale zekerheid en bescherming, sociaal-economisch beleid, bestuurlijke vernieuwing. Dat duidt op radeloosheid, gebrek aan samenhang, misschien ook wel gebrek aan gedeelde waarden. De verkiezingen zijn hiermee graadmeter van de enorme verdeeldheid onder de Nederlandse kiezer. 'De politiek' als instituut kan dit onmogelijk alleen oplossen. Gedreven door electorale strategieën zal ze juist verder gaan op weg naar een cultuur waarin deze verdeeldheid juist wordt geëxploiteerd: ideologische verschillen moeten worden aangezet, via retoriek, persoonlijkheidsprofilering en mediabereik. De verkiezingen worden moeilijker te winnen, dit gaat ten koste van de consensus zoekende krachten na afloop. Het oude spel kan eigenlijk niet meer gespeeld worden, maar nieuwe aanpakken zijn niet in zicht. Het was in dat verband zeer opvallend op hoeveel 70ers en bijna 70ers de koningin terugviel als hulp in deze lopende formatie, overigens in de media vooral becommentarieerd door net zulke mastodonten. De formatie als een spel voor oude mannen, omdat dat de enigen zijn die het nog begrijpen. Of de enigen die het nog willen spelen?

Maar er zijn meer signalen.

De meeste doden waarmee we ons publiek bezighouden, vallen in verband met feesten en partijen.

Recent was er in Duitsland het drama rond de Loveparade, maar hier ter plaatse hadden we al de vuurwerk ramp van Enschede (vuurwerk wordt immers alleen gebruikt bij feesten), de cafébrand van Volendam en recent de strandrellen van Hoek van Holland. Feesten zijn de belangrijkste, zelfgekozen momenten waarop we onze eigen veiligheidsrisico's vrijwillig vergroten. Publieke autoriteiten en politie volgen met moeite de nieuwste ontwikkelingen. Toch gaan we ermee door: we hebben recht op feesten en entertainment, ook al kan het mijn buurjongen het leven kosten. Maar niet alleen is het een van onze belangrijkste veiligheidsrisico's geworden, naast verkeersongelukken en ongezond leven, maar ook neemt de hoeveelheid en omvang nog steeds toe. Waar komt die enorme wil tot feesten vandaan? Wat is er gebeurd met het nuchtere, calvinistische volk? Was brood-en-spelen niet typisch de pacificatiestrategie van een dictatuur en moet het in een welvarende democratie niet veel rustiger toegaan? Waarom heeft dit volk zoveel uitlaatkleppen nodig? Saamhorigheid en groepsgevoel? Blinde, uitzinnige, dronken lol, zoals je wel ziet bij de populaire vakantiebestemmingen van de jeugd en vroeger alleen werd gereserveerd voor Carnaval. Maar wat wil men dan 'vergeten'? Net nu we het voetbal veel veiliger hebben weten te maken, starten we deze onveilige volgende reeks. Je zou bijna denken dat die spanning erbij hoort en onderdeel is van de (voor-)pret. Ook hier kan men oorzaak en gevolg gemakkelijk verwarren. Zoals de verdeeldheid van ons volk niet wordt veroorzaakt door de politiek, maar hoogstens wordt geëxploiteerd, zo komt deze drang tot feesten niet tot stand door het overweldigende aanbod van gemeenten, commerciële partijen en entertainment industrie. Zonder echte vraag geen duurzaam aanbod. Het Nederlandse volk wil blijkbaar tegenwoordig massaal, openlijk, veelvuldig en hardop vermaakt worden.

Maar ook de reactie op dreigingen, wordt buitenproportioneler zo lijkt het.

Dat wat negatief is en ons feestje verstoort, moet weg. We reageren heftiger en met meer verwijt, vooral naar overheidsorganen. Het pech-moet-weg syndroom tiert volop. Dus terwijl 20 mensen, vrijwillig, in ritme, op een oude werftrap in Utrecht stonden te dansen, en daarmee toch een zeker privaat risico namen, waarbij zeer betreurenswaardig een dode en enige gewonden vielen, is de gemeente schuldig. Die vervolgens overigens buitenproportioneel en zeer risicomijdend reageert met een overstelpende hoeveelheid elkaar zelfs enigszins ontkrachtende maatregelen ter waarde van zo'n 3 miljoen euro gemeenschapsgeld. Het liefst starten we ook zo snel mogelijk een onderzoekscommissie of parlementair onderzoek, om dit soort publieke verwijten voor te zijn. Helaas staat het soms de daadkrachtige aanpak van de misstanden zelf nogal in de weg (omdat alle verantwoordelijken onder het maaiveld duiken om geen aandacht te trekken en geen verdere fouten te maken) en is het teveel gericht op schuldige-zoeken en te weinig op leren.

Hier houden een verwend volk, een verwijtend media- en columnistencultuurtje en een gulzige politiek elkaar in een dodelijke, uitputtende omarming. De verwijten zijn snel gemaakt, de onrust is groot, de politiek wil laten zien dat ze 'iets' doet. Het gebrek aan nuchterheid creëert hier haar eigen onrust, die daarna weer voedsel biedt aan het gevoel onder politici dat het 'nooit genoeg is' en dat hen 'alles verweten kan worden'. Dat leidt tot een opblazen van de overheidsverantwoordelijkheid ten koste van die van burgers en bedrijven zelf. We zien dat in het klein en in het groot.

In het klein hadden we het vreemde drama rond het meisje Laura dat openlijk haar ambitie kenbaar maakte om op haar 14^e jaar de wereld rond te zeilen. Een gezond meisje met hoge ambities en ouders die haar steunden. Over elkaar heen buiteland probeerden allerlei overheidsinstanties aan te tonen dat ze hier een taak hadden om haar te behoeden voor alle gevaren in de wereld. Was het niet uit leerplicht (een onhoudbaar standpunt met de moderne ict-gebaseerde leermiddelen) dan wel uit kinderbescherming (er lag een klein openingetje, omdat de moeder twijfelde en de ouders in scheiding lagen). De grootste gotspe die ik hoorde is dat politici bang waren dat als piraten haar zouden pakken, hen dat achteraf verweten zou worden. Het drama werd natuurlijk nog erger: al dit niet geheel proportionele en zeker niet goed gerechtvaardigde overheids geweld leidde juist tot emotionele schade bij het zogenaamd te beschermen kind. Toezicht is geen hulp en heeft dat ook niet als hoofddoel. Hiervan zwaar onder de indruk, draaide de moeder in een openlijk gebaar bij en stelde zich achter de reis op. Een Bijbels drama herspeelt: als de moeder die zich openbaarde uit moederliefde en haar rechten opgaf, bij het dreigende Salomons oordeel dat de baby die werd betwist tussen twee vrouwen, dan maar doormidden moest worden gehakt.

Maar we zien het ook in het groot. Bij de aanrollende bankencrisis werden direct allerlei garanties en zekerheden afgegeven. Bij de aankomende griepcrisis stapelden de adviezen en aanwijzingen hoe toch zoveel mogelijk zekerheid te creëren zich op. Nooit mag de overheid achteraf verweten worden dat ze te weinig deed, dus doet ze vaak teveel.

Echte onrust, niet alleen beeldvorming

Worden we echt onrustiger, verwend, verdeelder, emotioneler? Of is dat alleen een uiting van een media industrie die met teveel partijen en middelen moet concurreren in een te klein taalgebied? Dat laatste is zeker het geval. Op de nationale politiek zitten ongeveer 200 journalisten. We moeten dat getal met ongeveer 10 vermenigvuldigen als het gaat om alle professionals 'aan de andere kant', zoals voorlichters, lobbyisten, communicatiedeskundigen die moeten zorgen dat hun baas of bedrijf goed in die media 'overkomt', dus dat is een politieke media industrie van zo'n 2200 fte. Zij allen hebben er belang bij de biotoop van 'Den Haag' tot meest relevante politieke arena te maken en te houden. Er moet dus elke dag

nieuws zijn. Al is het maar ruzie of desnoods (vondst!): gebrek aan ruzie. Maar de signalen die ik schets zijn reëel en feitelijk vast te stellen. De politieke versplintering en de moeizame formaties, de behoefte aan collectieve feesten, desnoods met dodelijke afloop, de verwende en overdreven reacties op internationale ontwikkelingen: het is er allemaal. Bij alledrie spelen de media een grote, versterkende en aanscherpende rol. Zeker: over die rol moet openlijker en beter gesproken worden, ook door de media industrie zelf. Maar ze veroorzaakt dit niet alleen. Onderliggend is nu eenmaal de onrust en verwarring bij bevolking en bestuurders groot.

We zijn al lang niet meer dat nuchtere, bescheiden volkje waar we onszelf soms nog voor houden. Er is veel verwarring over wat het beste antwoord is op de uitdagingen van de sterk internationaliserende wereld. Het raakt ons, maar we hebben het geaccepteerde antwoord niet. Dat leidt tot veel discussie vooraf, en zeker ook tot gelijkhebbigheid en verwijten achteraf. Ten dele zijn we een land van tribunezitters geworden, terwijl de wedstrijd wel voor ons en namens ons gespeeld wordt. Ander houvast, in de vorm van geaccepteerd en gezaghebbend leiderschap, lijkt er ook te weinig te zijn.

Kortom: een land in onrust en verwarring, met niet de geaccepteerde strategische antwoorden en leiders. Maar daar hoort een nuchtere constatering bij: daar is ook goede reden voor: we staan middenin een periode van structurele transitie, nationaal en internationaal, die deze tijd en deze omstandigheden uniek maken.

Een wereldorde in verandering: een – terecht - gevoel van dreigende neergang

Nederland heeft in de wereld een unieke positie opgebouwd.

Sterk exportgericht en open naar zowel Continentale als Angelsaksische culturen en met een cultuur van schikken en plooiën en polderen, heeft ze het beste van twee werelden opgebouwd: een hoge welvaart gekoppeld aan goede collectieve voorzieningen. Dat heeft geleid tot een hoog opgeleide bevolking, nette steden, redelijke mate van veiligheid, en ook een redelijke mate van opwaartse mobiliteit en daarmee perspectief voor mensen. In veel internationale rankings komt deze dubbele prestatie goed naar voren. In economische opzicht, zoals rond productiviteit, welvaart per inwoner, verhouding import en export scoort Nederland hoog. Maar ook sociaal: in opleidingsniveau en de toegankelijkheid van hogere opleidingen, de hoogte van sociale zekerheidsuitkeringen, bij alle zaken die in een mensenleven mis kunnen gaan: werkeloosheid, ziekte, handicap, armoede, ouderdom zonder steun, maar ook de ontslagbescherming, kosten en baten en toegankelijkheid van het gezondheidszorgstelsel. Natuurlijk zijn er op al die onderdelen ook zorgelijke punten. Ons milieu voldoet niet aan Europese richtlijnen, waardoor ook een bouwstop dreigt. Onze hogere opleidingen vertonen een grote

afwijking naar Gamma en Alpha tegenover Bèta. De kosten van de gezondheidszorg rijzen nu al enige jaren harder dan onze economische groei, een probleem overigens van veel Westerse landen. De instroom van jonge gehandicapten als een vorm van uitstoting van de arbeidsmarkt neemt steeds grotere, nauwelijks verhulde, vormen aan. En het is ook goed dat een alerte publieke sector, politiek, polderorganen en brancheverenigingen zich voortdurend en prospectief buigen over die zorgelijke punten. Maar: in de wereldrangorde staan we bovenaan, economisch en sociaal. Veel landen zouden jaloers zijn op onze problemen.

Hoe sterk die positie is, is recent weer eens aangetoond en geeft onze nationale politiek (te)veel ruimte. Terwijl allerlei landen in problemen zijn gekomen door het redden van de banken en nu vanwege hun leencapaciteit op de financiële markten snel moeten ingrijpen (Ierland), snel een regering vormen (UK: een weekend) of drastische maatregelen afkondigen (Spanje), heeft op ons Binnenhof de formatie maanden geduurd, nadat 'zorgvuldig' (Haagsch jargon voor: een 'spel' waarbij je niet gepakt kunnen worden op beloften of prestaties en altijd anderen de schuld kunt geven) het hele spel van kanskaarten en combinatiekaarten is gespeeld. Onze economische status als land is inmiddels weer eens gered door onze aantrekkende export, meelifend op het succes van Duitsland en China. En dat terwijl het in 2009 ook al maanden duurde eer ons crisisakkoord werd vastgesteld en vergeleken met andere landen niet zo'n grote omvang had. Ook toen al was de cynische analyse dat eventuele lokale stimulering van de Nederlandse economie toch voor de helft zou weglekken en we dus beter konden mikken op de stimuleringspakketten van onze burens. Het exporterende bedrijfsleven maakt het de Nederlandse politiek echter wel heel gemakkelijk om rustig polderend tot dergelijke vage of geringe noodpakketten te komen. Hier schuilt een van de grootste gevaren: de directe economische druk is niet zo groot en voelbaar dat saamhorigheid en solidariteit worden bevorderd. Integendeel: iedereen die er publiek toe doet, voelt en pakt veel ruimte om ruzie te maken, op hoge toon gelijk te halen, anderen te verketteren en eigen standpunten scherp en ononderhandelbaar neer te zetten. De middelpuntzoekende krachten zijn in de minderheid, zoals ook bleek uit het mislukken van de grote middencoalitie van PvdA, CDA en VVD. Dit is de enige van de voor de hand liggende varianten die vreemd genoeg nooit goed onderzocht is in de formatie. Er heerst – teveel – een 'Angst voor het Midden', maar dat komt ook omdat 'het midden' zijn werk niet goed doet.

Die toppositie brengt echter een zekerheid mee: het kan uiteindelijk alleen maar naar beneden. En het gevoel van bedreiging van die positie neemt daarmee enorm toe. Hoe kan zo'n klein landje dit ook volhouden? Als India 150.000 ingenieurs per jaar 'produceert', wat moeten wij dan nog? En dat is het unieke van dit moment: het gevoel dat we op de top van ons kunnen staan, op de top van die combinatie van welvaart en sociale voorzieningen en dat het alleen maar naar beneden kan. De unieke samenloop van ontwikkelingen die ons hiertoe gebracht heeft, is geweest. Dus voor het eerst is de kans groot dat de jonge generatie niet rijker of beter af zal zijn dan hun ouders, dat de babyboomers beter voor zichzelf gezorgd zullen blijken

te hebben dan voor de nieuwe generaties, dat we allemaal het gevoel hebben dat we welvaart en voorzieningen zullen moeten inleveren. En ongeacht dat die neergang plaatsvindt vanuit een zeer welvarende positie en dus heel veel collectieve en individuele voorzieningen en arrangementen helmaal niet bedreigd worden, genereert dat toch een psychologisch gevoel van materieel verlies, maar ook van zekerheden en vooruitzichten, en angst rond het behoud van wat je hebt.

En dat gevoel van neergang is terecht.

Door de unieke combinatie van enerzijds onze verworven toppositie (die altijd kwetsbaar is voor neergang via gezapigheid of verwendheid of verslapping of domweg slimmere concurrentie) en het type internationale ontwikkelingen dat op ons afkomt. De *global village* is hier: terreurdreigingen, arbeidsmigratie, de bankencrisis, de griep pandemie, de opkomst van China en India: het is allemaal geen ver-van-mijn-bed, Philip-Frerijs-nieuwtjes-voor-het-slapen-gaan. Het is directe economische, militaire, politieke en sociale werkelijkheid. We staan middenin die stromen van informatie, geld, onveiligheid, reizigers en die beïnvloeden krachtig de werkelijkheid in deze delta. En het wordt ons ook levendig, actueel, niets verhullend gebracht door de nieuwe combinatie van entertainmentindustrie en internettoepassingen rond nieuws, communicatie en social media.

Dat mengsel, onze altijd-bedreigde grote welvaart (maar daarmee ook de daarmee verworven nationale sociale balans) in een steeds sterker concurrerende wereld, de nieuwe wereldwijde stromen van arbeid, informatie, geld, mensen en goederen die ons land passeren, maar vaak ook direct raken en het global village gevoel van de moderne communicatiemedia, is uniek in de tijd. Datzelfde mengsel creëert de ongekende gevoelens van angst, bedreiging, verwijt, boosheid en bezorgdheid. Voor mij verklaart dit ook de drie eerder geschetste nationale ontwikkelingen: de politieke versplintering, de drang tot feesten en het nationale verwijtspel naar 'de overheid'. Op dat unieke mengsel moet nog een goed, krachtig, emotioneel appellerend en effectief antwoord gevonden worden.

Echte geo-politiek nodig

Nederland hanteert nu in haar economisch beleid als land feitelijk, maar niet al te expliciet, het zogenaamde Wimbledon model. Dit is afgeleid van de Engelse werkelijkheid rond het jaarlijks tennistoernooi van Wimbledon. Engeland heeft daarmee het meest prestigieuze en aansprekende tennistoernooi ter wereld in huis, maar al tientallen jaren is er geen Engelse winnaar. Engeland speelt mee als platform, als *hub*, als *facilitator*, maar niet op het tenniscourt zelf. In de wereld van media en commercieel entertainment, van concurrerende aanbieders van tennistoernooien en van landmarks, staat ze bovenaan en plukt daarvan ook de economische, sociale en emotionele vruchten, maar niet in de wereld van het tennissen zelf. Ook Nederland zet sterk in op de rol van facilitator, met zijn grote

haven, zijn logistieke functie, zijn festival en entertainment beleid rond allerlei grote internationaal vermaarde toernooien en stadsevenementen. Grote vraag is natuurlijk wel hoe je de continuïteit van die positie over meerdere jaren vasthoudt en hoe je zorgt dat die welvaart voldoende neerslaat in het land zelf. Wat hier nu gemist wordt is een expliciete visie op de staat als actieve marktpartij. Dus een actieve combinatie van staatinterventies, zoals deregulering, rulings met fiscus of toezichhouders, locatiesubsidies, aanpassing bestemmingsplannen, gericht op het creëren van een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor belangrijke, welvaart verhogende industrie. Dat is elders dus de statelijke praktijk. Nederland deed en doet hier hopelijk volop aan mee! Ik heb het juist een geuzennaam gevonden toen Obama ons – per ongeluk (?) – op de lijst van belastingparadijzen zette. Helaas reageerden we als door een wesp gestoken: de koopman werd hier ontmaskerd en dus schoot de dominee in een reflex. Daaruit bleek immers dat Nederland heel goed begrepen had waar de staat toe gehouden is in een globaliserende economie. We waren dat namelijk vergeten toen we toelieten dat ABN AMRO niet alleen verkocht werd aan buitenlandse banken, maar ook tussen hen opgeknipt. Ditzelfde denken zit weer wel achter de oprichting van het Holland Financial Centre, waar al snel geconstateerd werd dat we niet alleen terrein verloren op de Big Two (Londen en New York), maar ook tegenover degene die eerst nog wel in onze league zaten: Luxemburg en Frankfurt. In een globaliserende wereld is de nationale staat een 'hub', een geografische en politieke eenheid waar de welvaart naartoe verleid moet worden om daar werkgelegenheid, belastinginkomsten, ontwikkelingskansen, sociale zekerheid en innovatie te creëren en financieren. In feite ligt onder de 'rechtse' oplossing om de huidige positie en inkomsten te beschermen, namelijk door arbeidsmigratie tegen te houden, exact dezelfde strategische analyse! Waarom mag afschermen wel en aanvallen niet? Waarom wel de dijkverhoging tegen 'kansarme immigranten' en niet de co-ondernemende strategische innovatie, zou dat niet enigszins het linkse antwoord moeten zijn op de internationale bedreigingen?

De vraag is echter of het Wimbledon model goed genoeg is, of er niet ook moet worden ingezet op terreinen waarop Nederlanders of Nederlandse bedrijven zelf excelleren. Ook Engeland blijft immers ernaar streven ooit weer een eigen winnaar van Wimbledon te leveren.

Voor een deel doet iedere Nederlander zelf natuurlijk mee aan deze toenemende internationale concurrentie: als burger, werknemer, ondernemer. En voor een deel is het dan heel prettig dat te kunnen doen vanuit een land dat dat perfect faciliteert. Maar er is in termen van binding tussen die individuele ambitie en drive en wat een land nodig heeft, meer te doen. Al blijft het lastig voor een overheid om succesvol te zijn in wat de economen noemen: *picking the winners*. Maar de balans die achter dit model zit, zal de komende jaren verschuiven. Nederland wordt veel afhankelijker van de *winners*. De *winners* zullen niet automatisch loyaal zijn en blijven aan dit land en ook wegtrekken. De *winners* zullen niet automatisch via belastingen of sociaal beleid mee willen betalen aan de sociale rust en solidariteit in dit land. Maar dat is

de bedreigende kant. Het omgekeerde is ook waar: veel *winner*s zullen alleen maar winner worden als er een andere steun van land en staat komt in de internationale strijd. Afwachten tot iemand zich aandient als winnaar, iets wat economen vaak sterk bepleiten, is dus nauwelijks nog een optie, het Wimbledon model zal moeten worden aangevuld met het equivalent van een goede jeugdopleiding en kweekvijver: keuze van strategische investeringsgebieden, innovatie en steun voor nationale kampioenen.

Daar komt bij dat ik niet de indruk heb dat we tot nu toe op dit veranderend wereldtoneel zo strategisch en nuchter en weldoordacht hebben ingespeeld. Het is ons ten dele overkomen. Zo was ons Innovatieplatform zeker niet goed genoeg en is in polderen en herverdelen van rijksmiddelen, vaak over gevestigde, helemaal niet zo innovatieve, partijen, blijven steken, ook volgens haar eigen analyse. Zo hebben we de rijkdom van onze gasgelden in eerste instantie in de lopende exploitatie gestopt. Nu onder dit conservatieve kabinet is helemaal elke fondsconstructie en poging die gelden te investeren in onze toekomstige kracht verdwenen. Andere landen introduceerden parallel Sovereign Wealth Funds, een innovatie die we dus niet genoeg in het oog houden. Zo houden we nog steeds, al sinds de 19^e eeuw, zoals van der Woude aantoont, met rijkssteun 2 zeehavens in de lucht, terwijl overduidelijk Rotterdam de enige wereldwijde concurrerende en open, natuurlijke zeehaven is die we hebben. De laatste cijfers tonen het weer eens aan: Amsterdam leidt verlies, Rotterdam boekt alweer winst, rara wie gaat er straks rijkssteun krijgen? De bestuurlijke praktijk is dus voor niemand echt geruststellend. Zoals we kunnen zien aan de diepe sporen van verwarring in het land.

De roep om leiderschap, maar zelfs over het soort leiderschap verdeeld

Die angst voor de toekomst van een heel land en van ieders welvaart en toekomst daarbinnen uit zich ook in twee meer structurele en tegelijk actuele kwesties: de opkomst van de PVV en het door haar aangezwengelde debat over de Islam en de roep om leiderschap.

De opkomst van de PVV: de lijn van uitsluiting

In de zomer van 2010 was ik in Frankrijk op vakantie. Sarkozy slingerde daar toen de discussie aan over de criminaliteit, met name vanwege aanslagen op publieke functionarissen, zoals politieagenten en ambulancepersoneel door wat hij typeerde als 'immigranten'. Het ging hier om mensen met een Frans staatsburgerschap (maar als 'tweede' generatie), danwel al heel lang in Frankrijk wonende en min of meer gedoogde groepen als de Roma. Hij pleitte ervoor hen uit te zetten dan wel hun staatsburgerschap af te nemen. Daarmee dus als staat formeel onderscheid makend in 'stabiel burgerrecht' en 'discutabel burgerrecht', vergelijkbaar met hoe Rita Verdonk als minister criminele

Antillianen hun Nederlandschap wilde afnemen. In het commentaar overheerste de gedachte dat hij overduidelijk zijn herverkiezingscampagne begonnen was en zich richtte tot de rechtse kiezers van Le Pen.

Deze lijn van zoeken van 'het vreemde', de uitsluiting, ook al zijn er rechten gegeven, valt te zien als de klassieke psychologische reactie die optreedt op een zinkende boot: hoe verminderen we het gewicht op de boot door mensen overboord te zetten en daardoor ook minder monden te voeden. Harde en directe selectie achteraf, als we eenmaal in nood zijn. Het gevoel van zinken is dan zo reëel dat de mensen in de boot zich niet meer richten op de toekomst of op samen harder hozen of roeien, maar op de vraag wie nog mee mag doen en voor wie die – ogenschijnlijk krimpende – welvaart eigenlijk bedoeld is. Het is 'cut your losses' terwijl de boot water maakt. Het is de strategie van de rijtocht naar Omsk van Drs P: welke bagage en dan welke kinderen moeten we overboord zetten en gevoerd worden aan de wolven achter ons, om veilig aan te kunnen komen. Echter: ook de leidsman zelf redt het uiteindelijk niet, teken dat deze benadering toch te weinig effectief en creatief is:

Terwijl de wolven mij verslinden denk ik, dat is pech. Ja, Omsk is een mooie stad, maar net iets te ver weg

Dan liggen stigmatisering en selectie op uiterlijke kenmerken en op 'vreemdheid' voor de hand. We weten ook uit de emancipatieliteratuur dat het gevecht onderaan de ladder tussen de mensen die willen opklimmen altijd het grootst is. Ook de jaloezie en de angst dat het de ander wel zal lukken om op te klimmen en jij achter zult blijven. Ook het gevoel van ieder-voor-zich. Een paradoxaal effect, want juist onderaan de ladder loont het zich om je te organiseren en gezamenlijk een vuist te maken. Maar toch domineert de krabbenmand: iedereen die zich naar de rand van de mand toewerkt, op eigen kracht en inzet, wordt toch te eniger tijd weer teruggetrokken door de anderen. Die angst en jaloezie voeden het gevoel dat lang niet iedereen dezelfde rechten heeft, dat anderen wel geholpen worden en jij niet, dat anderen worden voorgetrokken, dat de staat niet eerlijk is in zijn interventies. Waarom hij wel een baan? Of huis? Of kinderbijslag? Of financiële steun? En helaas heeft die inschatting vaak een raciaal of religieus karakter: uiterlijk en 'vreemdheid' tellen of beter nog: bewijzen dat jij er toch eigenlijk niet bij hoort. Zoals vroeger op het schoolplein ook op uiterlijk werd geselecteerd en gepest.

Andere rechtse partijen vermijden deze directe stigmatisering op ras of religie. Daarin is de PVV nu eenmaal uniek. Ze nemen de strategie van uitsluiting, van vermindering van de monden die moeten worden gevoed, wel over door ook te pleiten voor strengere regels qua arbeidsinstroom uit moslimlanden of qua instroom van buiten in nationale sociale zekerheid (VVD: kansarme uitkeringszoekers) of qua recht op verblijf dan wel staatsburgerschap (en daarmee de toegang tot ons publieke voorzieningssysteem). Die laatste voorbeelden geven nog een verschil aan: partijen als CDA en VVD nemen meer tijd dan de PVV, richten

zich meer op de *toekomstige* instroom van *buiten* Nederland en minder op selectie van mensen die nu al in Nederland zijn en eventueel al deelnemen aan sociale zekerheid e.d. Dit verschil heeft diverse achtergronden. Er speelt een verschil in waarden prioritering: voor de beide laatste partijen spelen rechtsstatelijke gronden en tegengaan van discriminatie een grotere rol. Dan is het ook een kwestie van meer tijd menen te hebben. De keuze gaat immers zoals steeds tussen ingrijpen op bestaande 'gevallen' of nieuwe, strengere regels toepassen op de 'nieuwe' gevallen en de onderliggende factoren. Je doet alleen het eerste als het teveel uit de hand gelopen is en de urgentie dus te groot geworden is om voor de tweede benadering te kiezen (een klassieker: het WAO besluit onder Wim Kok). En tenslotte zijn zij pragmatischer en minder ideologisch. Er is natuurlijk al het eerdere fiasco geweest van de mislukte, ideologisch gedreven pogingen onder Rita Verdonk om een selectie van Nederlanders bepaalde rechten van hun staatsburgerschap af te pakken (Antilianen) en die van het weigeren van een generaal pardon. Dat laatste leidde alleen maar tot hopeloze toestanden en dichtslibbende voorzieningen en is gelukkig direct na de vorige landelijke verkiezingen rechtstreeks door een meerderheid in het parlement opgeheven.

Een linkse sociaal-economische analyse van immigratie en integratie blijft hard nodig

Ik maak hier in essentie toch een sociaal-economische analyse en volg niet twee andere dominante sporen van 'uiterst rechts' over de Islam. Geen cultureel getinte analyse (volgens de stelling: 'De moslimgemeenschap heeft een fundamenteel andere cultuur die ook niet integreert of kan integreren met de Nederlandse') en ook geen internationale veiligheidsanalyse (stelling: 'Islam is de grondslag van de moderne terreur'). Uiteraard past dat in deze studie, die zich immers richt op strategie, internationale economische ontwikkelingen, bestuurlijk optreden in Nederland. Maar het is zeker ook mijn 'linkse' achtergrond die hier een rol speelt en het is ook de grote scheidslijn tussen links/'labour' en PVV. 'Labour' (als verzamelnaam voor arbeiderspartijen, in Nederland vooral PvdA en SP) kan als klassieke emancipatiebeweging niet anders dan pleiten voor gelijkheid voor de wet, tegengaan van discriminatie en bieden van kansen aan iedereen 'die wil meedoen'. De beweging staat immers bol van de verhalen over 'Dubbeltjes die geen kwartje mochten worden', over discriminatie op school ('Ga jij maar niet doorstuderen, maar werken, jongen') en over 'Hoge heren die onderling de dienst uitmaakten'. 'Labour' heeft echter zijn eigen, grote, ideologische problemen met de moderne tijd en de PVV-lijn heeft er daar zeker een paar van blootgelegd. In het kort komt het erop neer dat 'links' de genoemde angsten onderaan de ladder en de bijbehorende oplopende sociale spanningen in een 'wij-zij'-sfeer ernstig heeft verwaarloosd. Wellicht toch ook al teveel tot de middenklasse behoorde. Wellicht toch te lang alleen het sociaal-economische geluid (in plaats van het psychologische, of culturele) liet horen. Wellicht ook te lang alleen op de voordelen van globalisering wees. Ook de roep die daar klonk, met veel verhalen van misbruik, om een veel strenger optreden, zowel naar evidente wetsovertreders als rond het toewijzingsbeleid van rechten en

middelen van staatswege, werd teveel genegeerd. Zoals Hans Spekman in Utrecht al eens aantoonde: fraudebestrijding in de sociale zekerheid is een links issue! Je zou kunnen zeggen: 'Labour' was vergeten hoe het is om te emanciperen vanaf de onderkant van de ladder en had ook te weinig oog voor het groeiende gevoel van angst voor de globalisering dat daar heerste. Maar zoals ik hiervoor al analyseerde: die angst is voor de hele Nederlandse situatie terecht, juist ook voor de middenklasse! Dus als 'Labour' al teveel middle class en gevestigd was, dan hield ze toch ook zichzelf voor de gek. Juist ook de middenklasse heeft veel te verliezen bij een neergaande economische positie voor Nederland. Waar het omgaat is om in die neergang ook solidariteit overeind te houden tussen middenklasse en laagste klasse, de klassieke positie van 'Labour'. Wie hield hier nu eigenlijk wie voor de gek door de angst voor globalisering te bagatelliseren?

Maar ook een visie op bureaucratie

Meer bestuurlijk-strategisch denk ik dat 'links' hier ook slachtoffer is geworden van de dominante en overal doorgevoerde Nederlandse neiging tot fijnmazig, bureaucratisch regelen van collectieve voorzieningen. In die cultuur wordt gestuurd op het gemiddelde, op juridisch gelijke gevallen, op formele, liefst schriftelijke factoren om 'gevallen' en 'dossiers' te classificeren, te ordenen en rechten toe te wijzen. In dat klimaat worden 'veelplegers', 'complexe gevallen' en 'ernstige incidenten' vaak hetzelfde behandeld als 'het gemiddelde'. Gladwell, in navolging van Taleb, noemt dat het probleem van de 'dikke staarten'¹. Op heel veel terreinen geldt namelijk niet 'het gemiddelde geval' als belangrijkste probleem, maar de categorieën aan de uiteinden waar alle problemen en risico's cumuleren. Van (jeugd)gezondheidszorg tot milieuvervuiling (Gladwell noemt het voorbeeld van de 10% meest vervuilende auto's die samen 90% van de negatieve auto uitstoot voor hun rekening nemen), kennen we allemaal dat verschijnsel. Maar een Nederlandse bureaucratie laat zich verrassen door *multiproblem* gevallen en behandelt ze telkens alsof het de eerste keer is. De bureaucratie, en links in haar kielzog, hangt zozeer aan formele gelijkheid dat ze een tegenstelling creëert met een meer op ervaring gebaseerde benadering die uitgaat van feitelijke voorspelbaarheid van problemen en probleemgedrag. Uit die bureaucratische huiver kwam de tegen-slogan voort, door Freek de Jonge fraai gepersifleerd alleen al door de eindeloze hersenloze herhaling, 'dat het nu maar eens gezegd moest worden'. Men doelde onder andere op overlast van Marokkaanse en Antilliaanse jongens, die zo niet benoemd mocht worden. Inmiddels is dat veranderd en hanteren politie en burgemeesters toenemend een beleid gebaseerd op *individuele* voorspelbaarheid, gekoppeld aan *bewezen* criminaliteit: hooligans, veelplegers en zware criminelen worden actief gevolgd en 'tegengehouden' in hun criminele activiteiten. Om dergelijke criminaliteit

¹ Een grafische aanduiding afgeleid van de 'kromme van Gauss': een grafiek in de vorm van een kerkklok (die met klepel) met een 'perfecte' verdeling van kleine aantallen ('dunne staarten') aan de beide uiteinden en een grootste groep in het midden.

op te sporen en te voorkomen, mag daarbij ook toenemend uitgegaan worden van sociologische kenmerken die blijkbaar 'crimineel bevorderlijk' zijn: lid van een bende, bepaalde leeftijd, jongens, bepaalde buurten en bepaalde uitgaansactiviteiten. Daar zit dus ook het verschil met de lijn van de PVV (en Sarkozy): er wordt niet op 'vreemdheid' (uiterlijk, ras, religie, haardoekjes) en dus op een hele groep geselecteerd, maar op bewezen overlast en grensoverschrijdend gedrag van individuen, die vervolgens beter en scherper in de gaten worden gehouden. Soms is dit onderscheid ook weer erg dun, zoals blijkt bij het uitzettingsbeleid van Sarkozy: de Roma worden het land uitgezet, met het half-bewezen semi-rationele argument dat velen van hen werkeloos zijn en in hun 'kampen' veel criminaliteit is geconcentreerd. Neemt niet weg dat het nog steeds een 'groeps' benadering is op uiterlijke kenmerken en dus ernstig verschilt van een benadering die rekening blijft houden met gelijke rechten van alle burgers voor de wet.

De roep om leiderschap: de lijn van binding

Tegenover de enorme en ook schokkende opkomst van de PVV die mikt op uitsluiting, verdeeldheid en stigmatisering als overlevingsstrategie en als antwoord op de angst voor globalisering, staat tegelijk de steeds toenemende roep om binding en bindend leiderschap.

Ook de roep om leiderschap is natuurlijk klassiek aan de orde bij angst, dreiging en 'een watermakende boot in de storm'. Dan wil men sterke leiders, die niet aarzelen, zich niet laten afleiden door regels en protocollen en een heldere koers hebben, zowel voor de boot als geheel als voor de inrichting van bemanning en onderlinge rolverdeling. Persoonlijkheid en karaktereigenschappen tellen meer dan cv en kennis. Gezag is belangrijker dan macht. Visie en doorzettingsvermogen tellen meer dan management en zorgvuldigheid. Het moet weer gaan om missie, waarden en moraal, zoals we ook terugzagen in de kritiek op de CEO's van de grote bedrijven, zoals in de bankensector en de Amerikaanse auto industrie. Terwijl de PVV er inmiddels in is geslaagd het debat naar zich toe te trekken en vrijwel niemand nog wil en kan ontkennen dat er sociaal-economische, culturele en veiligheidsissues zijn rond de Islam, geldt dat niet voor de roep om leiderschap. Nederland heeft een zeer problematische relatie met dit begrip. De afwerende reactie erop is nog steeds klassiek hoe Nederland met zijn taboes omgaat: lacherig, wegwuivend, doodzwigend, ironiserend, verwijzend naar niet-gewenste 'Amerikaanse toestanden' en belachelijk maken ('We willen toch geen dictatuur?', 'Weet je wat Duits is voor 'leider'?). Toch zijn er even goede, objectieve gronden voor deze vraag naar bindend leiderschap in tijden van nood en angst als voor de lijn van de PVV. Alleen zou je een roep om dergelijk leiderschap als een positief getinte reactie naar het collectief kunnen benoemen. Het gaat dan niet om uitsluiten, maar om insluiten. Het gaat er niet om mensen te lossen, maar om iedereen op zijn plek te zetten en er het beste van te maken. Het gaat om richtinggevoel en dat we ieder onze inspanning kunnen leveren met het gevoel bij te dragen aan ieders toekomst. Het gaat ook hier,

om omgang met steeds schaarser wordende middelen, mensen en inzet, maar niet door terug te vallen op de sterken (degenen die er het eerst waren) en de – vermeende - zwakken zo snel mogelijk te lozen, maar door er allemaal samen het beste van te maken. Men voelt aan dat er spannende tijden naderen, dat de boot water maakt en men wil dat een leider laat zien (*retoriek en charisma*) dat hij/zij opgewassen is tegen die spanning (*karakter*), geen tijd en energie vermorst (*visie en koers*) en er duidelijk ook wordt gewerkt aan de interne ordening (*teambuilding en personele selectie*). En dat het niet gaat om regels, formaliteiten, verleden, gebrek aan lef, angst voor de mening van anderen of vriendjespolitiek. Om maar eens een paar elementen van ontbrekend leiderschap te noemen. Op al die competenties wordt er nu een gemis gevoeld dat ook regelmatig wordt verwoord in debatbijdragen, columns, tv panels.

'Leiderschap' gekaapt door rechts. Dichter op de emotie

Maar het is uiteindelijk niet alleen een dergelijk psychologisch mechanisme dat die roep om leiderschap verklaart, het komt ook voort uit een analyse van de moderne politiek. Zowel Aristoteles' theorie van de retorica, als analyses van bijvoorbeeld Halperlin cs rond 'the race to the white house' geven aan dat de moderne politieke arena, gedomineerd door de media, roept om dramatisering en personificering. Stijlelementen die daarbij horen, zijn: altijd een professionele omgang met de media, denken in termen van media nieuwtjes, charismatisch en zelfverzekerd optreden, beheersing van de emotionele en gepassioneerde onderdelen van de retorica, persoonlijke elementen in de strijd werpen, conflicten niet appaiseren maar uitvergroten, de aanval zoeken indien nodig². Samengevat: *character* (en, by the way, dus ook karakter moord) *is the message*. Juist persoonlijke profilering is daarin hard nodig en creëert 'volgers'.

Een mediagenie aan het werk: Rotterdam 2002

Namens het partijbestuur van de PvdA was ik aanwezig bij de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2002 in het stadhuis van Rotterdam. Verwacht werd een grote winst voor Fortuyns partij, Leefbaar Rotterdam. De PvdA fractie kon wel enige morele steun gebruiken. Gedurende de hele avond, in afwachting van de uitslag, waren er in de grote hal van het stadhuis veel pers en veel politici. Na een korte ronde in diezelfde hal verdween Fortuyn, als enige politicus, in de eigen kamer. Stond geen pers meer te woord, wachtte af, achter de coulissen. Hij kwam ook niet tevoorschijn bij de eerdere, weinig representatieve uitslagen van de eerste stembureaus. Ook niet toen

² Halperlin cs. wijzen op de opkomst van 'the freakshow': de ongeclausuleerde en onbeschaamde nieuwe media, waarin elk gerucht, liefst zo vulgair en persoonlijk mogelijk, direct gepubliceerd wordt. Het slachtoffer zit meteen in de verdediging. Zij tonen aan dat de lijn van Kerry om te zwijgen op zulke aantijgingen niet werkt, direct weerspreken en aanvallen is de enige manier om het gerucht uit de lucht te krijgen. Dit is een advies dat Obama overnam in zijn campagne.

Opstelten als burgemeester overduidelijk de echte uitslag kenbaar zou gaan maken. De zaal die tot dan toe mede verlicht was door alle camera- lampen werd half-donker: alle camera's stonden bij de deur van de fractiekamer van Leefbaar, terwijl Opstelten met zijn sonore stem de uitslagen begon op te lezen. Pas bij het gejuich van zijn aanhang voor de overduidelijke enorme winst, trad Fortuyn uit de kamer, in het licht van de camera's en begaf zich door hen omgeven en verlicht als een koning naar de hal. Daar gaf hij korte triomfantelijke interviews als overwinnaar en verdween snel naar 'Hilversum', naar wat later bleek het historische uitslagengesprek met de sipkijkende en gefrustreerde Melkert en Dijkstal. De overige fractievoorzitters waren tot dan toe nergens aan te pas gekomen. Pas na het vertrek van Fortuyn wendde de pers zich tot hen, als een soort tweedehandsjes. Ze waren ook nog zo onverstandig wel voor de lokale TV een lijsttrekkers debat in te gaan, zonder de triomferende Fortuyn. Een ronde tafel van losers en zo kwam het ook over. De staging van Fortuyn was weer eens perfect geweest.

Een groot deel van het succes van Wilders, en Fortuyn, is ook te verklaren uit hun persoonlijke stijl, die beter inspeelt op deze psychologisch en politieke mechanismen. Dat maakt natuurlijk de relatie van het 'weldenkende deel der natie' met het fenomeen 'leiderschap' nog moeilijker. Er was al het abjecte beeld van de macho-leider, de *Rambo style of leadership*, dat gemakkelijk kon worden afgeserveerd in de horizontale, mondige, gefeminiseerde Nederlandse cultuur, nu kunnen we daar nog het even afschrikwekkende beeld van de 'volksmenner' aan toevoegen. Hoe kun je in godsnaam (!) leren van iemand die zo'n verkeerde boodschap en lijn heeft? Wilders (en anderen in het rechtse kamp) claimt daarmee niet alleen een bepaald electoraal succes door zijn boodschap, maar veel erger: hij claimt ook een bepaalde bestuurlijke stijl, namelijk van persoonlijk, charismatisch leiderschap, waar ook in de rest van de Nederlandse politieke arena veel vraag naar is. Oude inhoud en nieuwe stijl zijn gemengd in een explosief, succesvol mengsel, maar dreigen daardoor ook met elkaar geassocieerd te worden. "Leiderschap? Oh, je bedoelt Fortuyn, Wilders, ...De Winter, Berlusconi?" Mijn stelling is dat ook dit taboe op 'leiderschap' en vooral de mechanismen om het te creëren, toe te laten, macht te geven en in de schijnwerper te zetten, moeten worden doorbroken om de lijn van 'binding' in de publieke ruimte een kans te geven. In een aanpak gericht op 'bindend leiderschap' is dus het tweede begrip voor Nederland en met name 'bindend links' het meest problematisch. Binding zijn we al erg van (daarom wordt de hoofdboodschap van de PVV zo fundamenteel afstotend gevonden door grote delen van Nederland), over leiderschap en persoonlijkheid mag echter niet gesproken worden. Daarmee hebben Wilders en Fortuyn een fundamentele zwakte blootgelegd in ons politieke bestel: qua politieke stijl is er teveel eenvormigheid, die vooral wordt gekenmerkt door te weinig persoonlijk en emotioneel bindend leiderschap. Dat was zeer geschikt toen de bestuurlijke elite nog een besloten huishouding en gemeenschap was en men vooral elkaar beoordeelde, met de opkomst van de mediocratie en vooral de succesvolle voorbeelden in het populistische kamp, is daar

een einde aan gekomen. De dominerende bestuursstijl die voortkwam uit het verleden, past ook steeds slechter bij een land in angst en verwarring. Persoonlijkheid en diversiteit zijn de nieuwe richting, in alle bestuurskamers.³ Dit wordt de moeilijkste slag voor de Nederlandse bestuurders die zich tot het 'bindings' kamp rekenen. Velen, onder andere Frits van Oostrom, wijzen erop dat Nederland om allerlei goede, historische redenen deze a-persoonlijke, consensus zoekende, appaiserende bestuursstijl heeft en dat je deze dus niet te snel moet afserveren in een gemakkelijk 'modernisme'. Ik denk dat men hier de fundamentele transitie onderschat die ik hiervoor geschetst heb. Tevens vervulde de bestuurlijke elite altijd de rol van enerzijds bemiddelaar tussen de fracties in het land, maar ook tussen angstig volk en bedreigende, spannende wereld, waar we zeer van afhankelijk zijn. Die rol is nog steeds hard nodig, alleen is de spanning zo aan het oplopen dat alleen technocratie en bureaucratie niet genoeg zijn, er is een veel emotionelere leiderschapsstijl nodig. Daar komt dan nog de uitwas aan bestuurslagen en full time bestuurders bij. Dus een steeds emotioneler en tegelijk vaak goed opgeleide burger, die zoekt naar uitgesproken leiderschap, ziet vooral een overdaad aan niet-effectieve en vage bestuurders die met elkaar bezig zijn.

De 'linkse' huiver voor 'leiderschap'

Simpelweg kan je zeggen dat de kampioen van het kamp van de binding er nog steeds niet is, maar wel zal moeten komen. Daar zijn vele oorzaken voor, maar een daarvan is zeker de problematische omgang met het begrip 'leiderschap' in de kringen van het 'binding'-kamp.

Redenen daarvan zijn vooral:

- De al genoemde gewenning aan een soort bestuursstijl: bemiddelend en verzoenend en geruststellend, weinig persoonlijk, vooral technisch regelend, weinig charismatisch of retorisch begaafd, vooral feitelijk en uitleggerig; in het algemeen wordt dit niet geassocieerd met de term 'leiderschap', terwijl het natuurlijk wel een bepaalde leiderschapsstijl is;
- Ook het Nederlandse volk is hier zeker aan gewend en zit in merendeel niet te wachten op andere varianten die meer met 'leiderschap' worden geassocieerd, zoals hiërarchisch of bevlogen leiderschap. Deze weerstand raakt aan het bestaande evenwicht in de politiek, maar ook in de maatschappij en op het werk. Overal is men gewend aan een stijl van overleggen en onderhandelen, meer dan hiërarchische of dominerende stijlen. De nadelen van meer charismatische types zijn natuurlijk ook levensgroot: ze domineren erg, ze zetten zaken naar hun hand, ze zijn manipulatief, ze doen aan micromanagement etc. In die zin zal de stijl van

³ Zie voor een vergelijkbare analyse van de vraag: Waarom hebben de Amerikanen zulke extreme leiderschapstypes als Bush en Obama en hebben wij een type als Balkenende of de Duitsers een Merkel? mijn bijdrage in de bundel 'De Publieke Zaak' onder redactie van Mickey Huijbrechtsen.

Wilders ongetwijfeld ook mensen afstoten, ook degenen die mogelijk wel wat in zijn boodschap zien.

- Ook de intellectuele elite is hier niet klaar voor. Men heeft de neiging het vooral over beleid te willen hebben en alleen snerend en laatdunkend over bestaande politieke leiders. *Policies, not personalities*⁴. Het omgekeerde is in dat cultuurtje ondenkbaar: dat je sommige leiders bewondert (behalve als het ver weg is, zoals bij Obama), dat je leiderschapsstijlen vergelijkt, dat je oproept tot nieuw leiderschap. Zelfs voetbal commentatoren zijn hierin nog opener en objectiever, want dezen kunnen leiderschap in het veld nog opmerken en waarderen.
- Links is sowieso meer van het afstandelijke ‘beleid’ dan van de personen. In de PvdA is de strijd nog steeds niet beslist tussen de aanhangers van de ‘programmatische partij’ (het verkiezingsprogramma, vastgesteld door het congres, is de kern en leidraad en alle vertegenwoordigers moeten zich daaraan committeren) en de ‘personen partij’ (het congres kiest lijsttrekkers en die bepalen het programma en de rest van de lijsten). Velen horen nog steeds tot het eerste kamp, ook al moeten ze toegeven dat personen en beelden voor de kiezer het belangrijkste geworden zijn.
- En dan is er nog het probleem van de locatie van het leiderschap. Veel mensen gaan er stilzwijgend van uit dat dit type leiderschap uit de politiek zou moeten komen en die acht men er niet geschikt voor. Het pact tussen politiek en volk snijdt hier aan twee kanten: door een zeker dedain t.o.v. de politiek, ontstaat er ruimte voor tribunegedrag: venijnig commentaar, maar zelf hoeven we niet veel te doen en we kiezen (in Nederland verloopt dit vooral binnen politieke partijen, niet via directe verkiezingen) vooral geen persoonlijkheden die dit zwakke beeld van de politiek zullen doorbreken.
- Binnen de politieke arena van Nederland zijn politici die expliciet inzetten op het ‘leiderschaps’ issue (“Kies mij op mijn karakter en stijl”) tot nu toe niet erg succesvol. Recent hadden we in dat verband Cohen met zijn expliciete oproep tot zijn voorbeeld van ‘bindend leiderschap’, al kwam dat in de campagne niet goed naar voren, omdat hij vooral op financieel-economisch terrein tegenover Rutte kwam te staan. Niettemin: de PvdA leed verlies en werd de tweede partij, dus niet zo’n succes, al begon hij natuurlijk de campagne met een achterstand. Rita Verdonk had nauwelijks een programma, maar profileerde zich, liefst als stuurvrouw of kapitein die het land zou leiden. Zij is geheel verdwenen. Wouter Bos heeft nog een tijd lang in peilingen geprofiteerd van zijn crisismanagement in de bankencrisis, maar we hebben dat electoraal niet kunnen testen, omdat hij zich terugtrok ten gunste van Cohen. Balkenende is een speciaal ‘geval’: hijzelf profileerde zich als de meest ervaren leider die ‘door moest gaan’, maar werd daarop afgestraft. Mogelijk zowel omdat hij op karakter niet gezien werd als ‘leider’ en ook wel erg veel mislukte kabinetten had ‘geleid’. Rond de bankencrisis is

⁴ De geliefde slogan van Gordon Brown in de laatste verkiezingen. Van hem zeer begrijpelijk, want op personality kon hij het zeker niet winnen.

overigens buiten de politiek, maar in toezichtsorganen zoals DNB, naast de bankensector zelf, wel ineens de roep om leiderschap ontstaan. Negatieve strijd om leiderschap en karakter vindt wel uitdrukkelijk plaats: de ander zwart maken ('U draait') of 'Mag het land niet gaan leiden' en 'Is een ramp voor het land' horen wel al tot het standaard repertoire. De duiding van deze electorale onverschilligheid is overigens nog niet zo gemakkelijk. Interesseert de Nederlandse kiezer zich uiteindelijk toch minder voor personen en leiderschap dan gedacht? Is de keuze toch nog steeds te smal: politieke partijen selecteren verkeerd en op de oude bestuursstijl? Is het bindings kamp onder de Nederlandse kiezer zo verdeeld naar inhoudelijke boodschap, dat het 'leiderschapsissue' niet tot voldoende kampvorming leidt?

Al deze verschijnselen zullen getackled moeten worden door een moderne 'linkse' of 'labour gestuurde' politiek wil ze weer mee kunnen doen en dat gaat dus verder dan alleen *new policies*, maar vraagt ook *new personalities*.